

Franz von Werner - Türkische Skizzen von Murad Efendi, 1877.

(prijevod dijela o Mostaru)

Austrijski pisac i diplomat u vrijeme Osmanskog carstva, **Franz von Werner**, rođen je 1836. godine u Beču, a umro 1881. godine u Holandiji. Otac mu je bio hrvatski veleposjednik. Nakon završene gimnazije stupio je u austrijsku konjičku regimentu, a u vrijeme rusko-turskog rata na Krimu bio je oficir turske vojske. Već u vrijeme ove službe prihvatio je islam, pa je svoja djela pisao pod pseudonimom **Murad Efendi**. Nakon Trećeg pariškog mira, 1856. godine prelazi iz vojske u politiku. Kao tajniku s posebnim ovlaštenjima povjerena mu je misija na poslovima s Crnom Gorom i Hercegovinom, a kasnije je postao lični tajnik velikoga vezira Mehmed Ali paše. Nakon toga imenovan je izaslanikom za brojne specijalne misije. Osim zbirke poezije „Zvukovi istoka“ i „Kroz Türingen,“ pisao je i tragedije s kojima je postigao zapažen uspjeh na njemačkim pozornicama.

U Mostaru je boravio 1858. godine, kada je poslan od strane Porte u diplomatsku misiju. Razlog misije u Mostaru bio je ovaj: početkom 1858. godine između Osmanskoga carstva i Crne Gore izbio je spor oko granice. Navodno su bili sporni neki pašnjaci kod Grahova, pa se Stambol osjetio primoranim poslati svoje bataljone u južnu Hercegovinu, a istovremeno je poslao izvanrednoga komesara za ispitivanje i reguliranje spornih pitanja. Kao komandant vojske poslan je Husein-paša, a za komesara misije imenovan je Kemal Efendi i Murad Efendi kao njegov tajnik. Crnogorski je knez Danilo na pregovore u Mostar, kao svoga opunomoćenika, poslao tajnika gospodina Henrija Delarua. Kako Murad saopštava, pregovori u Mostaru nisu uspjeli jer „diplomacija nije mogla ništa da uradi nego da stvori uvod u poglavlje koje se treba ispisati mačem.“

Na put iz Turske u Bosnu, Murad Efendi je krenuo brodom preko Cipra, Smirne, Rodosa i Krfa, gdje je usput obavio još neke državne poslove. Odatle stiže u Bosnu, usput pristajući u „bosanskoj luci“ Klek, a zatim konjima kreće put Mostara. Opisujući svoje putovanje, Murad Efendi je pun hvale za izdržljive bosanske konje. Spominje i veoma loše putove, jer je „lokalno stanovništvo odbijalo izgradnju cesta uz obrazloženje da su im loše ceste brana protiv neprijatelja, koji se stoljećima prije toga zvao Austrija.“ Tek naknadno, 1877. g., svoje dojmove pretače u putopis naziva „Türkische Skizzen von Murad Efendi“ (Turske skice Murad Efendija) u izdanju Dürr'schen Buchhandlunga iz Leipziga. Inače knjiga je štampana staronjemačkom goticom.

U knjizi se navodi da se raja u Bosni hrani jednostavno, a njihova kuhinja se sastoji „od vlaških mamaliga (kukuruzni kolač), luka, oščijeg sira i mlijeka, a riža i pečeno oščije meso su isključivo svečana jela. Usprkos ove jednostavne hrane, ovaj soj ljudi niže srednje građe lijep je i snažan.“ Napominje da je tokom putovanja od stanovnika susretao samo muške pripadnike raje, a oni su nosili haljetke od svijetlo smeđe čohe, pantalone od istoga materijala plave ili bijele boje, naborane sve do koljena, a odatle dalje imali su dokoljenice. Turbani i pojasevi bijahu im tamno crveni, obuća se sastojala od opanaka, na zatiljku su imali zadjevene čibuke. Turski jezik nisu razumjeli; inače, čak i muslimanski seljak ove zemlje, obično govori slavenskim jezikom koji je zasićen turskim riječima.

Nacionalna razmišljanja kod naroda su još uvijek povezana s religijom. Ako se ovdje rođene pita za nacionalnost, jedan kaže: „Ja sam Musliman,“ drugi: „Ja sam hrišćanin“, a treći: „Ja sam katolik.“

Ovdje donosimo dio putopisa koji se odnosi na Mostar.

Predvečer smo stigli u Mostar, glavni grad Hercegovine. Hercegovina ili kako Osmanlije kažu Hersek (srednjovjekovno Zahumlje), ime je dobila po hercegu ili vojvodi, što je titula koju je bosanski kralj Tvrtko dodijelio tamnošnjem vladaru 1358. godine. Diplomatsku misiju iz Turske u mostarskoj dolini dočekali su mostarski prvaci. U njihovu čast tu je postavljen garnizon, a paša ih je pozvao pred šator, koji je postavljen u tu svrhu.

Mostar je grad u ravnoj dolini, dug 6 milja, a širok 3 milje, leži u podnožju planine Velež i brda Huma, na obje strane rijeke Neretve, čije su obale visoke i strme i ograničene brdima. Glavni dio grada, koji se nalazi s istočne strane rijeke i leži na jednoj neravnini, nekada je bio rimski vojni logor, a kao grad je osnovan od strane hercega Stjepana 1440. godine. Grad je dobio ime po kombinaciji riječi most i star. Ovaj most, čiju gradnju jedni pripisuju caru Trajanu, drugi Hadrijanu, s lukom raspona 90 stopa i visinom od 70 stopa iznad nivoa vode, restauriran je pod vladavinom sultana Sulejmana Veličanstvenog, a s obje strane je utvrđen utverdama.

Broj stanovnika Mostara iznosi oko 19000, od kojih su većina Muhamedanci, oko 3000 ih se izjašnjava kao hrišćani grčko-ortodoksnog obreda, a oko 500 kao kršćani rimokatolici.

U gradu ima 40 džamija i dvije grčko-ortodoksne crkve. Kuće su zidane kamenom s veoma malo drvene građe, a stil gradnje je orijentalan. Uglednije kuće su sa žlijebovima koji strše naprijed i prozorima s drvenim rešetkama (mušebacima). Klima je blaga, slična dalmatinskoj, ljeti je velika žega, a kada vjetar puhne preko vreloga kamena žega je neizdrživa. Od industrijskih proizvoda, grad trenutno odlično zarađuje na izradi blistavog oružja.

Ja sam boravio u kući jednog muhemedanskog bega¹, dok je ekselencija s njegovom pratnjom bila smještena u konaku (zgrada guvernera). Unutrašnjost i uređenje kuća je vrlo slična turskim. Korištenje rumelijskih tepiha s osnovnom plavom bojom i jednom neobičnom šarom vrlo je rasprostranjeno. Konak je jedan prostran han, izgrađen po uzoru na one iz Carigrada, ali izvedena s težnjom da bude uporište.

Domaćin me upoznao sa starim vremenima, a nakon što se zagrijao, pričao je i dalje, a duboki uzdasi su pratili njegovo pričanje. Uzdasi su istovremeno bili u jednakoj mjeri žal za izgubljenom vlašću kao i za prohujalom mladosti.

Hasan-beg mi je pričao kako su Bosanci nezadovoljni reformama sultana Mahmuda, onda o veličini zločina Omer-paše Latasa koji je uništio čitavo bosansko plemstvo te o tome da Porta prema problemima Bosne u novonastaloj političkoj situaciji u Evropi nije pokazala nikakvo razumijevanje. Hasan-beg se kasnije borio na

¹ Inače mu je Hasan-beg bio vodič za vrijeme putovanja po Hercegovini.

strani Husein kapetana Gradaševića, zvanim Zmaj od Bosne, protiv osmanskih nizama i samo ga je „sudbina poštedjela od smrti.“ Istovremeno je Hasan-beg ispričao kako „slavenska propaganda nastoji povezati bosanske muhamedance s kršćanima, naravno s *reservatio mentalis*², prvo da se prognaju Turci, a onda ćemo se razračunati sa gospodarima.“

Hasan-beg je tom prilikom održao i jedan veoma zanimljiv monolog: „Vlasi su sada postali puni sebe. Oni nose široke kaiševe i graviraju svoja imena na prstenu pečatnjaku. Prošle sedmice kad sam jahao do svoga imanja sreo sam Kostu, prodavača duhana. Misliš li da je, bezobraznik, sišao s konja kao što je to red dok ja prođem. Ništa od toga, efendijo, ta osoba je bila tako drska da tik pored mene projaše i da me kratko pozdravi. Kuda treba to da vodi? Nevolja u Bosni nastaje iz tog razloga što su turske paše zaboravile da su bosanske spahije bile mač islama... Begovi su nemoćni i potpuno uništeni, sami sebi ne mogu pomoći, a kad bi bilo neophodno, ni sultanu u Carigradu. Od psa kojem ste izbili zube, ne može se očekivati da stado brani od vuka.“

(Prevod: Smail Špago)

² (Lat.) prešutna ograda, lukava, podmukla ograda, npr. pri polaganju zakletve, kada neko u mislima, svojim riječima daje značenje i tumačenje različito od onoga što one u stvari imaju.